

2009:61

Björnekulla kyrka - utvändig renovering

Antikvarisk kontroll, 2009

Lotta Eriksson

Regionmuseet
Kristianstad
Landsantikvarien i Skåne

Rapport 2009:61

Björnekulla kyrka

- utvändig renovering

Antikvarisk kontroll, 2009
Björnekulla socken, 1026
Åstorps kommun
Skåne län

Lotta Eriksson

Regionmuseet Kristianstad Landsantikvarien i Skåne

Kristianstad
Box 134, Stora Torg
291 22 Kristianstad
Tel 044 – 13 58 00 vx, Fax 044 – 21 49 02

Lund
Box 153, St Larsomr. Byggnad 10
221 00 Lund
Tel 046 – 15 97 80 vx, Fax 046 – 15 80 39

www.regionmuseet.se

© 2009 Regionmuseet Kristianstad / Landsantikvarien i Skåne
Rapport 2009:61
ISSN 1651-0933

Omslagsfoto: Korintiskt kapital, av gjuten cement, på pelare till de kopplade ljudöppningarna i tornet.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, Gävle. Dnr 507-99-502.

BJÖRNEKULLA KYRKA

Innehåll

Sammanfattning av utförda åtgärder	5
Administrativa uppgifter.....	5
Byggnadshistorik med relevans för ärendet.....	6
Utförda åtgärder	7
Fasader.....	7
Fönster.....	7
Övrigt.....	10
Avvikelser från länsstyrelsens beslut.....	11
Iakttagelser i samband med arbetena.....	11
Murverksdokumentation.....	11
Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder.....	14
Övriga handlingar med relevans för ärendet.....	15
Litteratur.....	15
Bilaga 1.....	16
Material och kulörförteckning.....	16

Skånekartan med Astorps kommun och tätort markerade. Björnekulla kyrka är belägen i Astorps tätort.

Fastighetskartan, del av blad 3C5e, över Astorp med Björnekulla kyrka markerad.

Sammanfattning av utförda åtgärder

På Björnekulla kyrka har utvändiga renoveringsåtgärder utförts i form av rengöring, putslagning och avfärgning av kyrkans fasader samt målning av fönsterbågar, snickerier och korsarmarnas krönikors.

Samtliga i entreprenaden använda material och kulörer återfinns i bilaga 1.

Administrativa uppgifter

Objekt	Björnekulla kyrka
Socken	Björnekulla, 1026
Kommun	Åstorp
Regionmuseets dnr	K12.30-503-08
Arbetshandlingar	2008-12-10 Ramböll Sverige AB
Länsstyrelsens beslut	2009-04-02 (dnr 433-87897-08)
Byggherre/beställare	Björnekulla-Västra Broby församling
Konsult	Ramböll Sverige AB genom Niclas Hansson
Entreprenör	Målerifirma Rose Bergström och son AB (generalentreprenör)
Antikvarisk kontrollant	Regionmuseet Kristianstad/ Landantikvarien i Skåne genom Lotta Eriksson
Byggnadstid	maj - september 2009
Antikvarisk slutbesiktning	2009-09-29

Bild 1: Björnekulla kyrka sedd från sydost, äldre fotografi i ATA. Observera utseendet på den ursprungliga sakristian på korets södra sida.

Byggnadshistorik med relevans för ärendet

Björnekulla uppfördes under åren 1887-89 efter ritningar av arkitekt Gustaf Pettersson. Den nya kyrkan uppfördes på samma plats som den medeltida kyrkan, av vilken delar av det medeltida tornet sparades. Den nya kyrkan är uppförd i nygotisk stil med i puts rikt artikulerade fasader, spetsbågiga fönster, branta takfall och hög spetsig tornspira. Kyrkans exteriör är till sin gestaltning mycket välbevarade och besitter ett högt kulturhistoriskt värde.

Den senaste utvändiga renoveringen av kyrkan skedde 1996 då bl a fasader och tak sågs över.

Utförda åtgärder

Fasader

Samtliga av kyrkans fasader är spritputsade med slätputsad sockel, listverk, fönster- och dörromfattningar. All puts utom sockeln är avfärgad vit. Sakristian på kortes södra sida har något avvikande putsstruktur och sockel klädd med granitplattor. Putsen hade god vidhäftning mot underliggande murverk och endast mindre putslagningar utfördes. Ett större parti puts höggs ner på tornets norra och västra fasad. Putsen var troligen en KC-puts med högt cementinnehåll. Huvuddelen av kyrkans listverk, fönsteromfattningar, kapital och pelarbaser är gjutna av cement och därmed inte putsade utan endast avfärgade. Den profilerade taklisten är dock dragen i puts. Det faktum att vissa delar av fasaden är av oputsad cement medförde att avfärgningens vidhäftning försvårades. Detaljer av gjuten cement avfärgades med ren KC-färg. Tornets fasad avfärgades med Keim silikatfärg p g a tidigare problem med vidhäftning medan övriga fasader avfärgades med KC-färg och slutstrykning med förtunnad KC-färg. Innan putslagning och avfärgning rengjordes samtliga fasader medels blästring och därefter algbekämpats med natriumhypoklorit, d v s Klorin. Sockeln har putslagats och avfärgats med Keim kulör 9505.

På kyrkans fasader fanns mycket mjuk fogmassa i övergångarna mellan putsad yta och andra material, framförallt plåt. Åtgärdsförslaget föreskrev att denna massa skulle plockas bort i erforderlig omfattning men under arbetets gång visade sig denna ha god vidhäftning och tätning mot omgivande material varvid mycket små mängder fogmassa togs bort.

Fönster

Kyrkans järnfönster har renskrapats från löst sittande färg och målat med Wiboline rostskyddsfärg kulör svart.

På fönsterglasen förekom en del skador, framförallt sprickor som där så varit möjligt endast lagats i med lim för att inte släppa in fukt mellan bågarna. Glas med större skador har skurits bort och nytt glas anbringats provisoriskt på bågens utsida då falsen på bågens innersida är oåtkomlig p g a fasta innerbågar. Liknande lagningar fanns redan från förr på ett par av bågarna. Denna provisoriska lagning är tänkt att bytas ut vid en framtida inre renovering.

***Bild 2 överst t.v:** Västportalen före arbetenas utförande med puts-skador i smygens nedre delar samt algbevuxen puts.
Bild 3 överst t.h: Puts-skada i mittpost på fönster på långhusets södra sida. **Bild 4 nederst:** Puts-skada på den horisontella delen av korets sockel.*

Bild 5 överst t.v.: Sjupassformat överstycke till södra korsarmens portal efter avslutad rengöring. Överstycket är troligen prefabricerat i gjuten cement. **Bild 6 överst t.h.:** Korintiskt kapitäl i gjuten cement vid tornets ljudöppningar. Tre av fyra kapitäl är i mycket dåligt skick och vid nästkommande renovering kan ett eventuellt byte bli nödvändigt. **Bild 7 nederst:** Spår efter grå kulör på taklist på korets södra sida styrker teorin om att kyrkans troligen prefabricerade gjutna cementdetaljer från början varit utan anfärgning och framstätt grå mot omgivande vita ytor.

Bild 8: Tornets lösa kopparplåtar markerade med rött, sydvästra hörnet.

Övrigt

Korsarmarnas och korets kröncors av smidesjärn har rostskyddsbehandlats och målats i svart kulör.

Tornspirans kopparplåt skulle enligt handlingarna endast inspekteras avseende infästningar och plåtens kondition. Vid denna inspektion kunde hela raden av kopparplåtar, från spirans topp och ned till takfot, i det sydvästra hörnet konstateras lösa från underlaget. Plåtslagare avhjälppte detta genom att öppna upp falsen och montera ny klammer och spik.

Tornets panelklädda ljudluckor var i sämre kondition än förväntat och samtliga luckor har bytts mot nya utom de parställda luckorna mot norr och den därovan mindre luckan. Stommen till de nytillverkade luckorna har tillverkats lika befintlig och klätts med fjällpanel som målats i mörkt brun kulör med Wibo linoljefärg. Befintlig panel var av olika ålder och utförande men fjällpanelen bedömdes vara den mest ursprungliga. En äldre panelbeklädd lucka sparades på tornvinden. I nederkanten av de parställda ljudluckorna har ett galvat, platsmålat droppbleck monterats.

Avvikelser från länsstyrelsens beslut

Inga avvikelser från av Länsstyrelsens godkända handlingar eller Länsstyrelsens beslut har skett.

Iakttagelser i samband med arbetena

Murverksdokumentation

Mängden puts som knackades ner i samband med renoveringen var mycket sparsam då vidhäftningen var god eller mycket god på större delen av kyrkan. Regionmuseet uttryckte i sitt yttrande på vikten av dokumentera frilagt murverk, främst i tornet, för att eventuellt kunna fastställa utbredningen av bevarat medeltida murverk. En enklare murverksdokumentation i form av fotografier och analys på plats har utförts i samband med renoveringen.

På tornets norra sida fanns innan arbetenas början ett mindre parti med putsnedfall och i direkt anslutning till detta fick ytterligare puts knackas ner, totalt ca 5 kvm. På tornets västra sida i direkt anslutning till västportalens tympanonfält knackades ytterligare ca 3 kvm puts ned och på tornets södra sida en yta < 1 kvm. På övriga ytor på kyrkan har endast mindre putsnedknackningar utförts, det största av dessa var på norra korsarmens västra sida.

Det blottade murverket på tornets norra sida var murat i oregelbundna skift med delvis tuktad sten. Stenarterna var huvudsakligen sandsten (nordvästskånsk typ) och granit. Ingen tendens till huggen hörnkedja kunde konstateras. En utav granitstenarna uppvisar spår efter kilning från brytningstillfället. Det befintliga fönstret tillkommet 1887-89 omgavs av en tegelomfattning. Ett mindre antal tegel/tegelflis förekom som skolning. Murbruket var ett ljust gult lerhaltigt kalkbruk med grov ballast. Spår av kalkavfärgning direkt på stenen fanns på flera ställen. Uppe på denna avfärgning fanns rester av en putsgrundning med grått, relativt hårt bruk. Av den framknackade ytan på tornets norra sida kunde endast konstateras att medeltida murverk fanns bevarat till åtminstone en höjd av ca 5 meter.

På tornets västra sida kunde en skarv mellan murverk av natursten respektive tegel konstateras. Skarven inträffar ca 6,5 m upp på murverket. Naturstensmurverket är av samma karaktär som det på den norra sidan av tornet. Tegelmurverket är murat av rött tegel i blockförband med något oregelbunden rytm. Fogbruket är ett ljust brunt magert bruk med finfördelad ballast. På teglet förekommer samma grå putsgrundning som på stenarna på norra sidan.

Vid dokumentationstillfället gjordes även en okulär besiktning av tornets insida. De nedre delarna som utgör vapenhus är putsade och murverket inte tillgängligt för dokumentation. De övre delarna av tornet nås via en spiraltrappa i

tornrummets nordvästra hörn. Samtliga invändiga murytor är putsade varvid den synliga utvändiga murskarven inte kunde bekräftas från insidan.

Ankarlutnen som är synliga på tornets norra respektive södra sida sitter i de nyare murverkspartierna, d v s tegelmurverket, och ett av ankarjärnen är synligt på insidan av tornets västvägg, ovanför läktaren.

När samtliga fasader rengjorts framträdde de trepassformade fönsteromfattningarna, kapitäl och pelarbaser samt gördelgesimsen på långhuset som grå. Det visade sig vid ytterligare undersökning dels på plats och dels i kyrkans underhållsplan att dessa delar var gjutna av cement liksom de korintiska kapitälerna vid tornets ljudluckor. Huruvida dessa gjutna ornament lämnats utan avfärgning från början eller ej är inte klarlagt men i ett odaterat PM i församlingens arkiv står följande: ”Alla ornament böra gjutas i cement och sedan icke avfärgas”.¹ Teorin om att dessa delar faktiskt framträtt i grått mot de i övrigt vitkalkade fasaderna stärks av ett fragment av grå kulör påträffat på den dragna taklisten på korets södra sida, *se bild 7*.

Bild 9 ovan: Skarv mellan naturstensmurverk och tegelmurverk på tornets västra fasad.

¹ It Ark arkitektkontor AB, 2006: *Underhållsplan för Björnekulla kyrka*, s. 41

Bild 10 t.v.: Naturstensmurverk på tornets norra sida. På stenarna fanns spår av äldre kalkavfärgning direkt på stenen.

Bild 11 nedan: Ankarjärn med gängad låsningskonstruktion på tornets södra sida.

Bild 12: Torninteriör sedd från öster. Observera dragjärnet som ligger synligt mot tornets västra murverk.

Kulturhistorisk bedömning av utförda åtgärder

Arbetena har skett med god omsorg om byggnadens kulturhistoriska värden och enligt av länsstyrelsen godkända handlingar. Mindre avvikelser/tilläggsarbeten har skett efter samråd med antikvarisk kontrollant/medverkande.

Antikvarisk kontrollant/medverkande tycker dock att det är olyckligt att ingen avgjutning av ljudluckornas kapital kom tillstånd då församlingen ansåg det som alltför kostsamt. Vid nästa renovering kan nedbrytningen av kapitälerna ha gått så långt att någon replik inte är möjlig att utföra.

Övriga handlingar med relevans för ärendet

2008-12-10	Ramböll Sverige AB: Administrativa föreskrifter och Arbetsbeskrivning
2008-12-18	Länsstyrelsen: Remiss
2009-01-22	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Yttrande
2009-04-02	Länsstyrelsen: Beslut (dnr 433-87897-08)
2009-04-07	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Kontrollplan och kostnadsberäkning antikvarisk kontroll
2009-05-05	Ramböll Sverige AB: Protokoll bm 1
2009-06-17	Ramböll Sverige AB: Protokoll bm 2
2009-08-05	Ramböll Sverige AB: Protokoll bm 3
2009-08-05	Regionmuseet Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne: Minnesanteckningar syneförrättning tornet JJA
2009-08-10	Ramböll Sverige AB: Utlåtande över förbesiktning nr 1
2009-09-25	Ramböll Sverige AB: Utlåtande över förbesiktning nr 2
2009-10-14	Ramböll Sverige AB: Utlåtande över slutbesiktning

Litteratur

It Ark arkitektkontor AB, 2006. *Underhållsplan för Björnekulla kyrka.*

Kristianstad 2009-10-16

Lotta Eriksson

Bilaga 1

Material och kulörförteckning

<i>Algbekämpningsmedel</i>	Natriumhypoklorit (2 ggr)
<i>Lagningsbruk</i>	Hydrauliskt kalkbruk 35/65/500 Målarkalk
<i>Fasadfärg torn</i>	Keim kulör 9870
<i>Fasadfärg övrigt</i>	Hydraulit (KC) samt kalk (5ggr) opigmenterad
<i>Färg ljudluckor</i>	Wiboline kulör oxidsvart
<i>Färg övrigt trä</i>	Wiboline kulör oxidbrun
<i>Fönsterfärg</i>	Wiboline rostskyddsfärg svart
<i>Sockelfärg</i>	Keim kulör 9505

Regionmuseets rapportserie 2009

Kulturmiljö

1. Bröddarps mölla, Västra Ingelstads sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2008
2. Fjälstorps småskola, - restaurering av uthus, Brunnby sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
3. Gamlegård – fasadrestaurering, Helsingborgs stad, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
4. Hajen 13, Höganäs sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
5. Täckarehuset – restaurering av två jordkällare, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2007
6. Gravarna i Askgården – i skuggan av Flyinge kungsgård, Södra Sandby sn, FU, Helene Wilhelmson, 2002
7. Åter på Hammar 9:21, Nosaby sn, FU, Anders Edring 2009
8. Ruveröds kvarn – rekonstruktion av dämme och kvarnlucka, Riseberga sn, AK, Helene Stalin Åkesson 2008
9. Renovering av balkonger på Tranchellska huset, AK, Mia Jungskär 2008
10. Hovdala slott huvudbyggnaden – dokumentation i samband med fasadrenovering, Brönnestads sn, BAD, Kristina Nilén, 2007
11. Hovdala slott hus D – invändig restaurering av ”Noras fåfånga”, Brönnestads sn, AK & BD, Kristina Nilén, 2007-2008
12. Krageholms mölla – i ny papp, Sövestads sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
13. Skånbergs mölla – renovering av hättan, Gladsax sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
14. Kvihusa 1:2 – åtgärder på tak till ekonomibyggnad, Eljaröd sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2007
15. Boplatser och en grav vid Norreskog, Ivetofta sn, FU, Tony Björk, 2008
16. Dunderbacken. Arkeologisk forskningsundersökning inom ärkebiskopsborgen i Åhus, Johan Dahlé, 2008
17. Stångby kyrka, invändig restaurering och mögelsanering, Stångby sn, AK, Petter Jansson 2007-2008
18. Lövestads kyrka, utvändigt renovering, Lövestads sn, AK, Petter Jansson 2008
19. Öja kyrka, utvändigt renovering, Öja sn, AK, Petter Jansson 2008
20. Östra Vemmenhögs kyrka, renovering av tak, Östra Vemmenhögs sn, AK, Petter Jansson 2008
21. Näs kyrka, fasader och tak, Trollenäs sn, AK, Petter Jansson 2008
22. Att flytta en gravsten – Torben Billes gravsten i Lunds domkyrka, Lunds sn, AK, Petter Jansson 2008-2009
23. Cement, järn och berg, Södra Mellby sn, FU/SÖ, Bertil Helgesson 2008
24. Tobaksprojektet 2008, projektrapport, Jimmy Juhlin Alftberg med bidrag av Åsa Jakobsson, 2009
25. Frillestads kyrka – utvändigt renovering, Frillestads sn, AK, Heikki Ranta 2008
26. Norra Rörums kyrka – nyläggning av spåntak, Norra Rörums sn, AK, Heikki Ranta 2008
27. Schaktning vid Bosjö kloster kyrka, Bosjö sn, FU, Jan Kockum 2009
28. Glimmebodagården – omläggning av två takstin, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2008
29. Glimmebodagården – restaurering av fönster och dörrar, Brösarps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2008
30. Loshults kyrkas orgelfasad, Loshults sn, AK, Lotta Eriksson, 2009
31. Fjärrvärme i Åhus, Åhus sn, FU, Jan Kockum och Catherine Svensson, 2001-2002
32. Yxor och brunnar i Härlöv, Kristianstad, SU, Tony Björk & Helene Wilhelmson, 2008
33. Harlösa kyrka, Relikskrin? & byggnadslämningar, schaktningsövervakning, 2006, Harlösa sn, Johan Dahlé
34. Skepparslövs kyrka – absidarbeten, Skepparslöv sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009
35. Övraby mölla - utbyte av vingar, Övraby socken, AK, Helene Stalin Åkesson, 2009
36. Everöds kyrka - konservering av predikstol, Everöd sn, AK, Lotta Eriksson, 2009
37. Övedskloster - landskapsparken. Kulturhistorisk utredning i samband med våtmarksprojekt 2009, Öveds sn, Kristina Nilén, 2009
38. Heliga Trefaldighetskyrkan – konserveringsarbeten, Kristianstads sn, AK, Lotta Eriksson 2008-2009.
39. Förhistoria och historia i Gualöv - Gualöv 61:113, Gualöv sn, FU, Jan Kockum, 2009
40. Kv. Jörgen Kristoffersen 6, Kristianstad, värdebeskrivning 2009, DK, Emelie Petersson, 2009
41. Gamlegård Dagstorp 5:2 – renovering av stallängans södra vägg, Dagstorps sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2009
42. Sporrakulla Gärd, Glimåkra sn, AK, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009
43. Öllsjö 7:1, Skepparslövs sn, FU, Anders Edring, 2009
44. Skromberga – en kulturmiljö att använda, Ekeby sn, AF, Helene Stalin Åkesson, 2008-2009
45. Bastion Schleswig, Kristianstad sn, FU, Johan Dahlé, 2009
46. Norra Åsum kyrka – utvändigt renovering, Norra Åsum sn, AK, Lotta Eriksson, 2008-2009
47. Arkeologi vid Gula Villan i Borgeby, Borgeby sn, FU & SU, Catherine Svensson, 2006-2008
48. Tomelilla bygård – tak och gavelspets, Tomelilla sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009
49. S:t Petri kyrka i Klippan – koppartaken, Klippans kommun, AF, Heikki Ranta, 2009
50. Krubbemölla – reparation av vattenränna, Vitaby sn, AK, Emelie Petersson, 2009
51. Bondrumsgården 2009 – tak och fasadarbeten, Fågeltofta sn, AM, Jimmy Juhlin Alftberg, 2009

Förkortningar:

AF-antikvarisk förundersökning
AK- antikvarisk kontroll
AU-arkeologisk utredning
DK- dokumentation, övrigt

FU- arkeologisk förundersökning
KA- kulturhistorisk analys
MD-murverksdokumentation
OU- osteologisk undersökning

PJ- projektrapport
UN- arkeologisk undersökning
BD- byggnadsdokumentation
BAD-byggn-ark-dokumentation

52. Krageholms mölla – omfogning av sockeln, Sövestad sn, AK, Helene Stalin Åkesson, 2009
53. En medeltida källare i Färlöv, Färlöv sn, FU, Jan Kockum, 2009
54. Vattenmöllan – omläggning av tak och arbete med stensockel, Brunnby sn, AK, Helen Carlsson och Helene Stalin Åkesson, 2009
55. En brunn vid Kärnan i Helsingborg, Helsingborg, FU, Jan Kockum, 2009
56. Flatmarksgravar och boplatzlämningar i Härlöv, FU, Helén Lilja, 2009
57. Vitemöllas hamn, Vitaby sn, PJ, Anna Rabow och Helene Stalin Åkesson, 2009
58. De stora gårdarna på Västervång under vendel- och vikingatid, Trelleborg, SU, Tony Björk, Karl-Magnus Lenntorp & Peter Skoglund, 2008-2009
59. Norra Roten 1, Landskrona, sektionsdokumentation, Johan Dahmén, 2009
60. Strönhults by - landskap och bebyggelse, Örkeneds sn, DK, Nils-Otto Nilsson & Cissela Olsson, 2009
61. Björnekulla kyrka – utvändig renovering, Björnekulla sn, AK, Lotta Eriksson, 2009

